

Інформація за іншими предметними напрямками досліджень за спеціалізаціями в галузі знань 08 – “Право”

УДК 342.97

КОСІЛОВА О.І., кандидат політичних наук, доцент, науковий співробітник
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5574-3771>.

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

***Анотація.** У статті аналізуються сутність та зміст правового забезпечення прав та свобод громадян, визначаються провідні тенденції правового забезпечення та адміністративно-правового забезпечення зокрема. Аналізується зміст категорії “забезпечення” прав і свобод, досліджується механізм правового забезпечення та адміністративно-правового забезпечення як його підвид; досліджується структура механізму правового забезпечення. Визначаються суб’єкти та об’єкти адміністративно-правових відносин, специфіка адміністративно-правового забезпечення у контексті сучасного реформування галузі адміністративного права.*

***Ключові слова:** права і свободи, забезпечення прав і свобод, адміністративно-правове забезпечення, механізм адміністративно-правового забезпечення прав, адміністративно-правові відносини.*

***Summary.** The article analyzes the essence and content of legal support of the rights and freedoms of citizens, identifies the leading trends in legal support and administrative and legal support in particular. The content of the category “provision” of rights and freedoms is analyzed, the mechanism of legal provision and administrative and legal provision as its component is investigated; the structure of the mechanism of legal provision is explored. The subjects and objects of administrative and legal relations, the specifics of administrative and legal support in the context of modern reform of the field of administrative law are determined.*

***Keywords:** rights and freedoms, ensuring rights and freedoms, administrative and legal support, the mechanism of administrative and legal support of rights, administrative and legal relations.*

***Аннотация.** В статье анализируются сущность и содержание правового обеспечения прав и свобод граждан, определяются ведущие тенденции правового обеспечения и административно-правового обеспечения в частности. Анализируется содержание категории “обеспечение” прав и свобод, исследуется механизм правового обеспечения и административно-правового обеспечения как его подвид; исследуется структура механизма правового обеспечения. Определяются субъекты и объекты административно-правовых отношений, специфика административно-правового обеспечения в контексте современного реформирования отрасли административного права.*

***Ключевые слова:** права и свободы, обеспечения прав и свобод, административно-правовое обеспечение, механизм административно-правового обеспечения прав, административно-правовые отношения.*

Постановка проблеми. Правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина у сучасних умовах набуває особливого значення та є актуальною суспільно-значущою проблемою як для України, так і багатьох сучасних держав. Його зміст обумовлюється

складнощами щодо забезпечення закріплених у Конституції держави прав і свобод людини й громадянина та в низькому рівні їх захисту. У зв'язку з цим, проблема правового забезпечення прав і свобод особи та гарантованості їх реалізації потребує всебічного комплексного наукового дослідження, зокрема аналізу механізму забезпечення прав і свобод в адміністративному праві. Оскільки захист прав людини – це не другорядне, побічне завдання перетворень, що відбуваються в українському суспільстві, – це основна мета, яка повинна створити гідні умови життя кожному, гарантувати свободу та забезпечити фундаментальні права [1, с. 210]. Тим більше, що в Україні проблематика адміністративно-правового захисту прав і свобод людини та громадянина на дисертаційному й монографічному рівнях є малодослідженою та потребує здійснення подальшого наукового аналізу.

Результати аналізу наукових публікацій. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина є предметом дослідження фахівців різних галузей права, цим питанням займаються низка науковців з різних галузей юридичної науки. Забезпеченню конституційних прав і свобод людини та громадянина у своїх працях приділяли увагу О.П. Васильченко, В.О. Демиденко, Є.Ю. Захаров, Н.Н. Крестовская, О.І. Наливайко, А.Ю. Олійник, В.В. Пацкан, П.М. Рабинович, А.А. Романова, М.В. Савчин., О.Ф. Скакун, Ю.М. Тодика, М.В. Цвік та інші. Різні аспекти адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина досліджували такі вчені, як В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, С.Т. Гончарук, О.М. Гумін, І.О. Ієрусалімова, В.К. Колпаков, О.П. Костюшко, Г.В. Конюх, Є.Є. Колесников Є.Є., Л.О. Мамчур, Я.В. Лазур, Р.С. Мельник, Є.В. Пряхін, І.М. Шопіна та інші.

Метою статті є визначення змісту поняття “забезпечення прав і свобод”, а також структури, специфіки адміністративно-правового забезпечення прав і свобод.

Виклад основного матеріалу. Розпочати наше дослідження пропонуємо з термінологічного аналізу категорії “забезпечення” у правовій науці. Слід зазначити, що існуючі визначення поняття “забезпечення” прав і свобод людини та громадянина є численними. Вітчизняні науковці по-різному тлумачать зміст поняття “забезпечення” прав і свобод, також по-різному визначають їх складові. У зв'язку з цим у науковій юридичній літературі можемо констатувати використання різного його термінологічного значення, як-то: “забезпечення”, “реалізація”, “здійснення”, “гарантування” [1, с. 210].

Незважаючи на існуюче різноманіття наукових підходів до визначення сутності терміну “забезпечення” прав і свобод, їх можна об'єднати у дві основні групи. На думку одних авторів, це стадія реалізації прав людини. Згідно з цією точкою зору забезпечення виконує допоміжну роль по відношенню до реалізації. Проте такий підхід не отримав широкої наукової підтримки. Прибічники іншого підходу тлумачать забезпечення прав людини більш широко, як систему їх гарантування. Так, під забезпеченням прав і свобод розуміється система загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень [2, с. 456].

Зокрема, О.Ф. Скакун зазначає, що термін “забезпечення” має досить широке значення і трактується як надання чогось кимось у достатній кількості, створення усіх необхідних умов для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти когось, що-небудь [3, с. 273].

А.А. Романова вважає, що система забезпечення прав і свобод людини та громадянина складається з чотирьох підсистемних елементів, а саме: інституційне забезпечення, правове забезпечення, організаційне забезпечення, ресурсне забезпечення [4, С. 600].

Я. Троян зазначає, що категорія “захист прав і свобод людини” в основному використовується у вузькому значенні, тобто необхідність в останньому виникає у разі загрози або реального зазіхання на них або в результаті їх порушення. Захист прав і свобод особи за своїм змістом спрямовані на регламентацію порядку дій суб’єктів права з метою недопущення порушення гарантованих прав, максимального усунення можливостей такого порушення або порядку відновлення порушених прав шляхом закріплення відповідних прав, повноважень цих суб’єктів та органів [1, с. 211].

А.Ю. Олійник вважає, що забезпечення конституційних свобод в Україні – це створення сприятливих умов для їх здійснення, охорона, захист суб’єктивних свобод від правопорушення, відновлення порушеного права компетентними державними органами чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими або службовими особами та об’єднаннями громадян здійснення матеріальних чи процесуальних юридичних засобів [5, с. 47].

П.М. Рабинович визначає складові елементи державної діяльності у сфері забезпечення прав і свобод: “сприяння для здійснення прав і свобод людини...; охорона прав і свобод людини...; захист прав і свобод людини (відновлення порушення правомірного стану, притягнення порушників до відповідальності)” [6, с. 45].

На думку В.С. Бігуна, забезпечити права людини означає створити умови, за яких права людини поважаються та визнаються, як державою, так і особою, та ефективно реалізуються, за потреби захищаються за допомогою права. Це, зокрема, передбачає трансформацію основоположних прав людини в юридичні права та обов’язки суб’єктів права, коли певні можливості людини, які визначаються як основоположні права, будуть гарантовані державою через їх визначення як загальнообов’язкових правил поведінки, а держава та інші суб’єкти матимуть обов’язок їх дотримуватися, гарантувати [7].

О.Є. Костюченко, характеризує ключові ознаки правового забезпечення шляхом виключення його складових. Зокрема, він зазначає: “якщо виключити норми права, які утворюють правові умови реалізації прав і свобод, то відповідно забезпечення втратить нормативність й перестане бути правовим; у разі виключення засобів реалізації прав і свобод закріплені норми права втратять свою дієвість; відсутність гарантій нівелює обов’язок держави створити умови користування правами і свободами; виключення охорони унеможливує попередження порушень прав і свобод; відсутність захисту зробить неможливим відновлення порушених прав. Виключення з необхідних ознак безперервної діяльності суб’єктів права загалом робить неможливим весь процес забезпечення, починаючи від створення правових умов реалізації прав і свобод і завершуючи охороною цих прав і свобод, а у крайньому випадку і захистом порушених прав... Таким чином, правове забезпечення – це безперервна діяльність суб’єктів права, в межах їх компетенції, зі створення правових умов, усіма правовими засобами щодо закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб та їх груп” [8, с. 15].

Погоджуючись з таким підходом до правового забезпечення, проаналізуємо його похідне поняття – “адміністративно-правове забезпечення”. Так, “адміністративно-правове забезпечення” як галузеве поняття переважно не розкривається у наукових працях. Дослідження з адміністративного права взагалі не містять визначення цього поняття, залишаючи його для домислу читача і обмежуючись лише розкриттям змісту однієї або декількох ознак адміністративно-правового забезпечення. Адміністративно-правове забезпечення в загальному вигляді являє собою систему правових приписів, що визначає і характеризує систему організаційних засад певного роду діяльності [9, с.76].

В.Б. Авер'янов наголошує, що своєрідність “адміністративно-правового забезпечення” полягає у тому, що адміністративне право за своїм глибинним призначенням має визначатися як “право забезпечення і захисту прав людини”. У цьому – сутність усієї трансформації теорії і практики українського адміністративного права на сучасному етапі [10, с. 67].

І.М. Шопіна зазначає, що адміністративно-правове забезпечення, це система адміністративно-правових засобів та способів, і процедур їх легалізації, що здійснюється з метою створення умов для всебічної реалізації прав, свобод та інтересів людини, громадянського суспільства, суб'єктів підприємницької діяльності, а також інших суб'єктів адміністративно-правових відносин [11, с. 142].

На думку О.М. Гуміна, Є.В. Пряхіна, адміністративно-правове забезпечення варто розглядати у широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні адміністративно-правове забезпечення – це упорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державою органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорона, реалізація і розвиток. Вузьке визначення адміністративно-правового забезпечення буде змінюватися залежно від того, про які суспільні відносини буде вестися мова. До основних елементів адміністративно-правового забезпечення слід віднести: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення; 2) суб'єкт адміністративно-правового забезпечення; 3) норми права (норми адміністративного права); 4) адміністративно-правові відносини та їх зміст; 5) гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення [12, с. 46].

І.О. Ієрусалімова вважає, що адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина представляє собою повноту регулювання за допомогою норм адміністративного права суспільних відносин, що виникають для та в процесі їхньої реалізації, а також надання за допомогою цих норм відповідних гарантій, які разом з іншими правовими та неправовими гарантіями створюють стійку систему можливостей користування правовими цінностями в державі [13, с. 84].

Таким чином, більшість дослідників визначає адміністративно-правове забезпечення як один з галузевих елементів правового забезпечення, що має подібну структуру, засоби та форми їх забезпечення.

Поділяємо думку Є.Є. Колесникова, що для реалізації закріплених прав, свобод та законних інтересів людини держава потребує налагодження правового механізму забезпечення прав і свобод людини, який являє собою систему засобів, спрямованих на створення та підтримання існування умов поваги до всіх основних прав, свобод та законних інтересів людини, що є втіленням гідності людини як члена суспільства [14, с. 523].

Як відомо, механізми визначають як внутрішню будову, систему чого-небудь, сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [15]. Тоді як під механізмом правового забезпечення прав і свобод слід розуміти функціонуючу як єдине ціле систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. До елементів механізму правового регулювання віднесено: норми права; юридичний факт (підстави для переходу абстрактних правових норм в конкретні права і обов'язки учасників суспільних відносин); акти безпосередньої реалізації права (фактична поведінка суб'єктів права щодо здійснення своїх прав і обов'язків); акти застосування права (забезпечують реалізацію права) [16, с. 354].

Водночас, у правовій науці представлені й інші погляди на сутність та складові елементи механізму забезпечення прав і свобод.

Зокрема, О.І. Наливайко механізм забезпечення прав і свобод людини визначає як діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із створення умов (гарантій) для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту [17, с. 22].

Я.В. Лазур зазначає, що механізм забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні має багато спільних ознак із механізмом правового регулювання, механізмом реалізації та забезпечення конституційних прав, свобод і обов'язків громадян. Механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління дослідник визначає як процес діяльності органів державного управління щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій, шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів [18, с. 393]. Дослідник пропонує виділити наступні елементи механізму забезпечення прав і свобод громадян: а) норма права; б) правовідносини; в) принципи прав і свобод громадян; г) стадії їх забезпечення; д) гарантії здійснення прав і свобод громадян; е) юридичні факти; є) акти застосування норм права [18, с. 395].

С.Т. Гончарук дещо по іншому визначає сутність механізму адміністративно-правового забезпечення через регулювання. На його думку – це система адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких здійснюють правове регулювання (упорядкування) суспільних відносин у сфері державного управління. Структуру механізму адміністративно-правового регулювання становлять адміністративно-правові норми, акти тлумачення й акти реалізації адміністративно-правових норм, адміністративно-правові відносини [19, с. 23].

Таким чином, ключовим об'єктом адміністративно-правового регулювання забезпечення прав і свобод людини та громадянина є адміністративно-правові відносини, що виникають між суб'єктами з приводу реалізації, охорони, захисту та відновлення їхніх порушених прав і свобод. Відносини органів публічної адміністрації та громадян як суб'єктів адміністративно-правових відносин є частиною адміністративно-правових відносин і мають основні ознаки цих відносин. При цьому в літературі зазначається, що адміністративно-правовий режим відносин органів виконавчої влади і людини повинен виходити зі становища останньої як такого суб'єкта, перед яким органи виконавчої влади відповідальні за свою діяльність, і ґрунтуватися на беззаперечному визнанні пріоритету прав людини, її законних інтересів, правомірності її вимог та очікувань від діяльності державних органів, їх посадових осіб [20, с. 36].

Суб'єкти цих відносин мають різний правовий статус і завдання. Органи публічної адміністрації у відносинах з громадянами діють у межах своєї компетенції, а громадяни – своїх прав. Кожен із суб'єктів в адміністративно-правових відносинах, що виникають між громадянином і органом публічної адміністрації, наділені відповідними правами й обов'язками, які кожна зі сторін має право реалізувати та повинна дотримуватися і виконувати стосовно одна одної.

Адміністративно-правові відносини між органами публічної адміністрації та громадянами відзначаються різноманітністю і певними особливостями. У літературі існують різні підходи до їхнього поділу. Зокрема, йдеться про поділ адміністративно-правових відносин на типи в межах предмета адміністративного права. Виокремлюються такі відносини адміністративних зобов'язань, як публічносервісні, вертикальні, горизонтальні, реординаційні [21, с. 50-51; 22, с. 136-138].

Суб'єктами адміністративно-правових відносин із забезпечення прав і свобод людини та громадянина, з одного боку, є органи публічного управління – органи виконавчої влади, Президент України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини,

правоохоронні органи, а з іншого – фізичні особи, навчальні заклади, підприємства, інші державні органи, установи й організації, діяльність яких пов'язана із забезпеченням прав і свобод людини та громадянина щодо їх реалізації, охорони, поновлення тощо. Органи виконавчої влади мають право породжувати адміністративні правовідносини в односторонньому порядку, керуючись інтересами держави й завданнями, що стоять перед ними [23, с. 165].

Погоджуючись з вказаним переліком, вважаємо за необхідне доповнити визначений перелік суб'єктів інститутами громадянського суспільства та органами місцевого самоврядування, які займають чільне місце у забезпеченні прав і свобод громадян.

Незалежно від виду адміністративно-правових відносин, поділяємо думку О.Ф. Андрійко, що у відносинах органів публічної адміністрації (як і всіх органів державної влади) з громадянами центральне місце повинно належати принципу взаємної поваги інтересів особи і держави, що має сприяти функціонуванню збалансованої системи взаємних прав та обов'язків органів публічної адміністрації і громадян. При цьому, з одного боку, громадянин зобов'язаний виконувати вимоги владних приписів відповідних державних органів, а з другого – держава та її органи мають забезпечувати і гарантувати свободу громадян за умови, що свобода одних не порушує права та законні інтереси інших. Принцип взаємної поваги інтересів громадянина й органів публічної адміністрації визначається закономірностями взаємовідносин між громадянами та державою [24, с. 23].

Висновки.

Сприяння утвердженню пріоритету прав і свобод людини і громадянина, ефективній реалізації обумовлених цими правами та свободами правомірних інтересів громадян є найважливішим завданням адміністративно-правового регулювання у сфері виконавчої влади, існуючий стан якого потребує значної уваги в інтересах його дальшого покращення. Основними чинниками забезпечення прав і свобод громадян є юридичні гарантії та соціальні умови. До системи юридичних гарантії прав і свобод громадян належать нормативно-правові та інституційно-організаційні засоби їх забезпечення.

Демократичні реформи, які здійснюються у нашій державі призводять до поступового зростання ролі людини та громадянського суспільства, у змісті та спрямованості упорядкування суспільних відносин органами публічного адміністрування. У зв'язку з цим роль адміністративно-правового забезпечення, як основного виду діяльності сервісної держави поступово зростатиме, натомість провідна роль адміністративно-правового регулювання втрачатиметься.

Серед вітчизняних науковців не має єдиної позиції щодо змісту правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Узагальнюючи проаналізовані наукові позиції можемо зробити висновок, що *під правовим забезпеченням прав і свобод розуміють систему їх гарантування, створення сприятливих умов для їх здійснення, охорона, захист суб'єктивних свобод від правопорушення, регламентацію порядку дій суб'єктів права з метою недопущення порушення гарантованих прав, усунення можливостей такого порушення або порядку відновлення порушених прав шляхом закріплення відповідних прав, повноважень цих суб'єктів та органів.*

Таким чином, можна визначити наступні підсистемні елементи системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина: інституційне забезпечення, правове (нормативне) забезпечення, організаційне забезпечення, ресурсне забезпечення; та

елементи державної діяльності, що включають: сприяння, охорону, захист (відновлення правомірнього стану, притягнення порушників до відповідальності).

Тоді як під механізмом правового забезпечення слід розуміти систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин, до елементів якої віднесено: норми права; юридичний факт (підстави для переходу абстрактних правових норм в конкретні права і обов'язки учасників суспільних відносин); акти безпосередньої реалізації права (фактична поведінка суб'єктів права щодо здійснення своїх прав і обов'язків); акти застосування права (забезпечують реалізацію права).

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина передбачає комплекс суспільних відносин, які виникають з метою реалізації, охорони, захисту та відновлення порушених прав і свобод. Важливе місце в цій системі посідають адміністративно-правові відносини, оскільки обов'язок держави забезпечити права та свободи і створити сприятливі умови для їх реалізації людиною, який походить з пріоритету прав і свобод людини та громадянина в державі, наділяє органи публічного управління (зокрема правоохоронні органи як органи виконавчої влади) владно-розпорядчими функціями задля реалізації прав і свобод людини та громадянина, що передбачають адміністративно-правові норми.

Поділяємо думку В.Б. Авер'янова, що адміністративне право за своїм глибинним призначенням має визначатися як "право забезпечення і захисту прав людини". Адміністративно-правове забезпечення складає систему адміністративно-правових засобів та способів, і процедур їх легалізації, що здійснюється з метою створення умов для всебічної реалізації прав, свобод та інтересів людини, громадянського суспільства, суб'єктів підприємницької діяльності, а також інших суб'єктів адміністративно-правових відносин. Узагальнюючи правові позиції вітчизняних науковців, можемо визначити наступні основні елементи адміністративно-правового забезпечення: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення; 2) суб'єкт адміністративно-правового забезпечення; 3) норми права (норми адміністративного права); 4) адміністративно-правові відносини та їх зміст; 5) гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення.

Використана література

1. Троян Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 210-215. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/39.pdf> (дата звернення: 02.12.2020).
2. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави та права: підручник для студентів юридичних вищих навч. закладів ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
4. Романова А.А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 599-602. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 20.11.20).
5. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. Київ: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 153 с.
6. Рабинович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Вид-во "Право", 1997. 154 с.

7. Бігун В.С. Судове право розуміння у механізмі забезпечення прав людини. URL: <http://bihun.in.ua/jushits/jurhit/article/632> (дата звернення: 20.11.20).
8. Костюченко О.Є. Визначення поняття “правове забезпечення”. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 1 (68). С. 11-16.
9. Мамчур Л.О. Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних органів України з публічними інституціями: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2019. 220 с.
10. Авер'янов В.Б. Доктринальні засади сучасного розвитку і реформування українського адміністративного права. Київ: Вид. дім “Ін Юре”, 2002. С. 60-73.
11. Шопіна І.М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 143-144. URL: http://naukaipravooohorona.com/journal/ukr/2018_4.pdf (дата звернення: 19.11.20).
12. Гумін О.М., Пряхін Є.В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 4. С. 46-50. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Nashp_2014_4_9.pdf (дата звернення: 18.11.20).
13. Ієрусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2006. 205 с.
14. Колесников Є.Є. Поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів. *Форум права*. 2011. № 2. С. 432-438.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусол. Київ-Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. 1440 с.
16. Крестовская Н.Н., Матвеева Л.Г. Теория государства и права: элементарный курс. Харьков: Одиссей, 2007. 384 с.
17. Наливайко О.І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права: зб. наук. праць *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. 2001. Вип. 12. С. 18-24.
18. Лазур Я.В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392-398.
19. Гончарук С.Т. Адміністративне право України. Загальна та особлива частини: навч. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2000. 240 с.
20. Авер'янов В.Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. Київ: Факт, 2003. 384 с.
21. Колпаков В.К. Адміністративно-правові відносини: на шляху до сучасної концепції: зб. наук. праць VI Міжнар. наук.-практ. конф. *Адміністративне право України: стан і перспективи розвитку* Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. 470 с.
22. Авер'янов В.Б. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 11-12.
23. Костюшко О.П. Забезпечення адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 162-177.
24. Андрійко О.Ф. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян в Україні: теорія і практика. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 23-26.

~~~~~ * * * ~~~~~